

МОДЕРНІЗАЦІЯ ЗМІСТУ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В СВІТЛІ МІЖПРЕДМЕТНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

УДК 37.091.64(075)

**Олена
БАРАНОВСЬКА**

Старший науковий співробітник відділу дидактики Інституту педагогіки НАПН України, доктор філософії, кандидат педагогічних наук

Особливо актуальним на сучасному етапі стає глобалізація усіх сфер життєдіяльності особистості і суспільства: можливість інтегруватися в різні соціуми, самовизначатися в житті, активно діяти, бути конкурентоспроможною на світовому ринку праці. Тому зміни у якості освіти мають забезпечити випереджувальний розвиток людини, відповідність природному середовищу, культурі, духовності, суспільству, економіці, технологіям, професійній діяльності з урахуванням змін, що відбуваються. Одним з напрямків таких змін є інтеграція змісту предметів в профільній школі, яка стає життєвою необхідністю, складовою фундаменталізації змісту навчання. Для директора це — створення конкурентоспроможного освітнього середовища. Для вчителя — створення дидактично-методичних розробок змісту профільного навчання, міжпредметних курсів з різних напрямів як в інваріантній частині, так і за допомогою курсів за вибором та факультативів, вибір оптимальних методик.

Ключові слова: інтеграція, інтеграція змісту навчальних предметів, зміст освіти, „міжпредметні зв'язки“.

Постановка проблеми. Поступ світової спільноти до інформаційного суспільства, де пріоритетним вважається не накопичення знань та предметних умінь і навичок, а перехід до між-предметної інтеграції, здобуття особистісного багажу, ключових компетентностей, глобалізації знань, зу-

мовляє необхідність розроблення нових підходів до конструювання змісту профільного навчання в різних аспектах.

Сучасний підхід до розуміння проблеми інтеграції навчання базується на таких провідних принципах, як фундаментальність і цілісність освіти,

системний і особистісний підходи. Відбувається процес становлення розуміння проблеми інтеграції як ідеї формування особистості, що володіє всіма якостями, властивими високоосвіченій людині, яка легко адаптується в будь-якій ситуації. Наразі, розв'язання проблеми інтеграції навчання вбачається у можливості вивчення природничих та гуманітарних предметів як однієї зі складових єдиної загальнолюдської культури, у розгляді ціннісних аспектів наукового пізнання, у використанні історико-культурного компонента при вивченні предметів природничого циклу.

Протягом великого відрізка часу терміни „міжпредметні зв'язки” та „інтеграція змісту навчальних предметів”, «інтеграція навчального матеріалу» вживалися як синоніми, проте згодом намітилася їх диференціація: у тих випадках, коли один предмет є основним, а відомості з іншого викладаються лише в допоміжній ролі з метою повторення, прискорення процесу навчання чи закріплення знань, умінь і навичок є підстава говорити про міжпредметні зв'язки. Інтеграція — це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин у кількох раніше різних одиницях, пристосування їх у раніше неіснуючий моноліт особливої якості.

На сучасному етапі поняття «зміст навчання» розглядається як система, яка включає як провідний

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Ретроспективний аналіз показав, що проблема інтеграції змісту навчання тривалий час залишалася пріоритетною проблемою дидактики. Розвиток проблеми міжпредметних зв'язків та інтеграції у другій половині XX століття відбувався кумулятивним шляхом під впливом соціокультурних чинників — соціально-економічного розвитку суспільства, державної освітньої політики, науки в цілому і педагогічної науки зокрема, освітньої практики в рамках відповідних часових періодів.

У 50-ті — 70-ті рр. XX ст. відбувався період інтенсивного накопичення теоретичного знання з формування основ дидактики, у тому числі розпочалися активні пошуки можливостей інтегрування певних видів знань та практичної їх реалізації в рамках класно-урочної системи за відсутності можливостей змін офіційної доктрини в освіті.

Протягом 70-х — 90-х рр. XX століття відбувалося активне дослідження різних аспектів даного напрямку, зокрема формування теоретичного обґрунтування понять «міжпредметні зв'язки», «інтеграція», «інтеграційний підхід». Багато нароблених ідей актуальні на сучасному етапі та можуть лежати в основі конструювання сучасного змісту в профільній школі та відповідних підручників.

У 90-ті рр. XX ст. на початку XXI ст. почався період концептуального розвитку нової інноваційної теорії навчання під впливом інформаційного суспільства та зміною ролі інформації в життєдіяльності людини, а також впровадження в життя ідеї функціонування загальноосвітніх закладів нового типу. З цього моменту стають можливими різноманітні експерименти в рамках цих закладів, у тому числі - зміни у змісті навчання у напрямку міжпредметної інтеграції.

Протягом тривалого часу найвідоміші з дослідників піднімали ряд питань, пов'язаних з проблемою міжпредметної інтеграції, які залишаються актуальними й досі. У філософському аспекті розглядали інтеграцію О. В. Афанасьєва, Б. М. Кедров, А. Д. Урсул та інші. Сутність поняття та процесу інтеграції, форми, види і шляхи її реалізації розглядали В. С. Безрукова (інтеграція в системі безперервної підготовки), М. М. Бєрулава (інтеграція змісту навчання), Л. П. Вороніна (міжпредметні завдання в підручниках як засіб навчання учнів прийомом навчальної діяльності), І. Д. Зверев (міжпредметні зв'язки у навчальній діяльності), Л. Я. Зоріна (системність знань), В. В. Краєвський (дидактичні основи визначення змісту навчання), І. Я. Лернер (міжпредметні зв'язки у проблемному навчанні), В. М. Максимова (міжпредметні зв'язки у навчанні), М. І. Махмутов (інтеграція і проблемне навчання), Н. О. Лошкарєва (міжпредметні зв'язки у навчально-виховному процесі), М. А. Чурилін (міжпредметні зв'язки як фактор формування пізнавальних інтересів учнів), В. Н. Янцен (міжпредметні зв'язки у підборі навчального матеріалу у підручнику) тощо.

Проблему міжпредметних зв'язків ряд дослідників розглядали як умову єдності навчання та виховання, засіб комплексного підходу до предметної системи навчання (Г. І. Батуріна, І. Д. Зверев, В. М. Коротов, П. Г. Кулагін, Н. О. Лошкарєва,

В. М. Максимова, Е. І. Моносзон, М. М. Скаткін та ін.).

Загальні підходи до теорії формування змісту освіти висвітлено у працях В. І. Бондаря, Н. М. Буринської, Л. П. Величко, Б. Г. Гершунського, І. К. Журавльова, В. В. Краєвського, В. С. Ледньова, І. Я. Лернера, І. М. Осмоловської, В. І. Паламарчук, В. Ф. Паламарчук, О. Я. Савченко, М. М. Скаткіна, А. В. Хуторського та ін. Принципи формування змісту освіти розкрито в дослідженнях Ю. К. Бабанського, В. І. Бондаря, С. У. Гончаренка, О. К. Корсакової, В. В. Краєвського, І. В. Малафійка, С. Е. Трубачевої та ін.

Останнім часом нагальною потребою стало розроблення проблем профілізації старшої школи. У працях О. В. Барановської, Н. М. Бібік, С. П. Бондар, М. І. Бурди, Г. О. Васьківської, М. В. Головка, Ю. О. Дорошенка, І. Г. Єрмакова, В. І. Кизенка, О. К. Корсакової, С. В. Косянчука, В. Г. Кременя, Л. А. Липової, О. І. Ляшенка, А. П. Самодріна, О. М. Топузова, С. Е. Трубачевої та ін. з'ясовуються різноманітні проблеми змісту профільної освіти.

Аналіз *Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2004, 2011)* показав, що на рівні стандарту базовий навчальний предмет може вивчатися як інтегрований курс або як курс, побудований за модульним принципом, де кожен модуль реалізує визначений стандартом зміст відповідного компонента освітньої галузі. Особливо це стосується освітньої галузі «Мови і літератури», метою якої є розвиток особистості учня, формування в нього мовленнєвої і читачької культури, комунікативної і літературної компетентностей, гуманістичного світогляду, ціннісних орієнтацій тощо. Ключовим моментом є міжпредметна інтеграція, зокрема, створення компаративних курсів з літератури, наявність культурологічної складової у змісті природничих предметів тощо [5].

Збільшення обсягу знань (інваріантна освітня складова) призводить до суттєвого перевантаження учнів, особливо в основній та профільній ланках школи. З іншого боку, зростання загального обсягу знань, накопиченого світовою спільнотою, потребує виховання конкурентоспроможної розвиненої особистості. Це потребує гнучкості структури шкільних навчальних планів та програм, уточнення мети і завдань галузей у Державному стандарті, міжпредметної інтеграції.

До основних завдань, виокремлених *Концепцією профільного навчання в старшій школі*, можна виділити наступні, що можуть бути виконані за допомогою введення в зміст навчання інтегрованих профільних курсів: сприяння життєвому і професійному самовизначенню учнів; забезпечення можливостей для конструювання кожним учнем власної освітньої траєкторії; цілеспрямована підготовка учнів до успішного продовження навчання на наступних рівнях освіти за обраним напрямом; створення умов для здобуття окремих професій для потреб ринку праці. Також зазначено, що на рівні стандарту базовий навчальний предмет може вивчатися як інтегрований курс або як курс, побудований за модульним принципом, де кожен модуль реалізує визначений стандартом зміст відповідного компонента освітньої галузі.

Факультативні курси також є засобом, що сприяє уникненню вузькопрофільності навчання

компонент наукові знання предметного характеру, політехнічні і світоглядні знання, засоби засвоєння цих знань, формування вмінь і навичок, розвиток і виховання. До процесуального блоку входить комплекс допоміжних знань: міждисциплінарні (логічні, методологічні, філософські), історико-наукові, міжпредметні та оцінні знання.

Оновлений зміст освіти ґрунтується на інтеграційних процесах, які не тільки є пріоритетним напрямком в його реалізації, а й забезпечують дотримання багатьох принципів сучасної освіти. Підвалиною для цього служать тенденції середини ХХ століття, коли виникли проблеми в окремих науках, які потребували зусиль кількох інших наук або галузей знань. Виникли нові напрямки, які призвели до руйнування існуючих стереотипів та меж застосування окремих наук, суміжні науки (геофізика, біофізика, астрофізика та інші). Тобто кінець ХХ століття характеризується інтеграційними процесами в науковій і освітянській сфері. Насамперед це торкнулося змісту шкільної освіти, де навчальні дисципліни інтегруються в єдині цикли, курси, блоки, модулі, які мають спільну мету та спрямованість, викладаються на єдиних методологічних засадах.

Ідея синтезу психолого-педагогічних знань стає стрижнем формування цілісної теорії навчання за умови знаходження системостворювальної основи, яка

має бути обґрунтована в дидактиці на трьох рівнях: методологічному (інтеграція законів, закономірностей, принципів розвитку особистості); дидактичному (інтеграція ідей, дидактичних теорій); прикладному (інтеграція змісту навчальних дисциплін, методів і способів навчання).

Інтеграцію як єдиний процес взаємодії елементів, де водночас забезпечується системність кінцевого результату процесу та зберігаються індивідуальні властивості елементів інтеграції, процес зближення й зв'язку наук, який діє поряд з процесом диференціації розглядають М. Арцишевська, О. Барановська, С. Гончаренко, І. Козловська, О. Савченко, М. Сердюкова, В. Сидоренко та ін. [1; 2; 4; 9].

М. Арцишевська дослідила різні аспекти проблеми інтеграції змісту суспільствознавчої шкільної освіти, зокрема, зміст сучасного суспільствознавства, який найбільш повно і систематично може бути представлений лише в інтегрованих курсах, які б давали цілісне уявлення про суспільство, сприяли б соціальному самовизначенню учнів і служили б вихідною основою для поглиблення знань учнів з різних соціальних дисциплін у процесі їх факультативного вивчення [1].

Уроки інтегрованого змісту та уроки з використанням міжпредметних зв'язків О. Я. Савченко розглядає як різні дидактичні поняття. Міжпредметні

у старшій школі, дає змогу урізноманітнити його зміст, інтегрувати знання, уявлення учнів про цілісну картину світу [6].

Отже, аналіз сучасних філософських, психологічних, педагогічних джерел, а також нормативних документів про освіту в Україні, зокрема Державного стандарту, свідчить, що альтернативою виходу із загальної освітньої кризи, зокрема, в шкільній освіті, можна вважати реалізацію ідей фундаменталізації, гуманізації та інтеграції, які стають одними з важливих напрямів модернізації змісту сучасної освіти.

Історична довідка. Проблема інтеграції виникла у філософії, коли з'явилася необхідність самоусвідомлення теоретичного мислення. Більшість дослідників стверджує, що проблема інтеграції йде ще від античних часів. Пізніше нею захоплювалися Я. Коменський, Й. Песталоцці, К. Ушинський. В працях Я. А. Коменського акцентується увага на необхідності інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу, зокрема, педагог акцентував на тому, що всі знання виростають з одного коріння — навколишньої дійсності, мають між собою зв'язки, а тому повинні вивчатися у зв'язках.

Поняття про інтеграцію застосовувалося у XVII столітті в математиці і позначало точно визначену операцію, а у 1857 році англійський вчений Г. Спенсер запропонував ввести в наукову літературу слово "інтеграція", трактуючи його як об'єднання і комбінацію розрізнених елементів. Пізніше цей термін став використовуватися для характеристики процесів та явищ у таких сучасних науках, як біологія, географія, філософія, економіка, політологія, правознавство тощо.

Основні поняття. Термін "інтеграція" походить від латинського "integratio" — "повний", "цілий". У Великому тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що „інтеграція це - доцільне об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи" [3, с. 401].

Словосполучення „інтеграція навчання" у Педагогічному словнику за редакцією М.Д. Ярмаченка тлумачиться як „процес зближення і зв'язку наук, що відбувається водночас з процесами їх диференціації" [7, с. 229].

«Інтеграція змісту освіти» трактується як процес виявлення однотипних сутностей (закономірностей) в елементах змісту навчання та встановлення їх системної цілісності. Інтеграція самостійних предметів чи окремих елементів змісту в єдину цілісну систему відбувається на основі закономірних зв'язків між ними» [Там само, с. 229].

Поняття «міжпредметні зв'язки» тлумачаться як „взаємна узгодженість навчальних програм, зумовлена системою наук та дидактичними цілями» [Там само, с. 320].

В Українському педагогічному словнику за редакцією С. У. Гончаренка поняття «міжпредметні зв'язки» трактується як „взаємне узгодження навчальних програм, зумовлене системою наук і дидактичною метою" [4, с. 210]. Акцентується, що воно відображає комплексний підхід до виховання й навчання, який дає можливість виділити як головні елементи змісту освіти, так і взаємозв'язки між навчальними предметами.

зв'язки передбачають включення в урок запитань і завдань з матеріалу інших предметів, що мають до поміжне значення для вивчення певної теми, зокрема, короткочасні моменти уроків, які

сприяють глибшому сприйманню та осмисленню якогось конкретного поняття. Натомість під час інтегрованого уроку „учні ознайомлюються зі змістом різних предметів, включаються у несхожі між собою види діяльності, що підпорядковані одній темі” [8, с. 261].

У з а г а л ь н е н н я

Міжпредметна інтеграція може стати інструментом розвантаження шкільної програми. На її основі встановлюються взаємозв'язки між двома складовими єдиної загальнолюдської культури - природничо-науковою і гуманітарною, шляхом включення у зміст природничо-наукових предметів відомостей з гуманітарних наук; використання природничо-наукових методів пізнання, наукових даних природничих наук при вивченні предметів гуманітарного циклу. Неабияке значення мають інтегровані предмети, введення відповідного змісту факультативів: природознавства, світової художньої культури, екології, основ сучасної цивілізації, концепції сучасного природознавства, єдиної

картини світу та ін. Цього можна досягти також шляхом завершення реалізації окремих змістових ліній на різних ступенях навчання. Результатом нароблених досліджень можуть бути наступні форми дії механізму інтеграції:

1) горизонтальна (зв'язок наукових галузей у середині великих комплексів наук);

2) вертикальна (інтегруючий вплив наук від загальних до виробничих);

3) зовнішня (зв'язок між галузями знань під час утворення навчальних комплексів);

4) внутрішня (взаємопроникнення напрямків наукових знань в кожній окремій науці).

Отже, вибір учнями спеціальних курсів міжпредметного узагальнювального характеру, які на основі інтеграції знань, здобутих у процесі навчання, завершують формування цілісних природничонаукової і соціально-гуманітарної картин світу, сприятимуть:

- знайомству учнів із новими галузями знань, не представленими у змісті непрофільних і профільних предметів, але орієнтованими на майбутню професію в руслі обраного профілю;
- забезпеченню професійної підготовки старшокласників;
- поглибленню і розширенню змісту окремих розділів профільних (а за потреби і непрофільних) предметів;
- розкриттю практико-

Курси міжпредметного узагальнювального характеру завершують формування цілісних природничонаукової і соціально-гуманітарної картин світу

орієнтованого аспекту знань, здобутих у процесі навчання. Загальні механізми інтеграції в освітній сфері сприяють ефективному синтезу наукових знань і забезпечують реалізацію міжпредметних зв'язків, що впливає на якість профільного навчання. Усе це тягне за собою необхідність розроблення дидактично-методичних розробок змісту профільного навчання, міжпредметних курсів з різних напрямів як в інваріантній частині, так і за допомогою курсів за вибором та факультативів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арцишевська, М. Р. Теоретико-методичні основи інтеграції знань про суспільство у змісті шкільної освіти : дис. ...канд. пед. наук. 13.00.09./ М. Р. Арцишевська ; Інститут педагогіки Академії педагогічних наук України. — Київ, 2001. -169 с.
2. Барановська, О. В. Проблема міжпредметної інтеграції в профільній школі / О. В. Барановська // Перспективні напрямки світової науки : 33-я міжнар. наук.-практ. конф. «Інноваційний потенціал світової науки — XXI сторіччя», м. Запоріжжя, 20-25 трав. 2015 р. - Режим доступу : <http://nauka.zinet.info/33/baranovska.php>
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад, і голов. ред. В.Т. Бусел. — Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. - 1440 с.
4. Гончаренко, С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. — Київ.: Либідь, 1997. - 376 с.
5. Державний стандарт // <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-2011-n>
6. Концепція профільного навчання в старшій школі // <http://www.uazakon.com/document/fpart86/idx86618.htm>
7. Педагогічний словник / за ред. М. Д. Ярмаченка. — Київ: Педагогічна думка, 2001. - 516 с.
8. Савченко, О. Я. Дидактика початкової школи: підруч. для студ. пед. факультетів. - Київ: Генеза, 1999. - 368 с.

Елена Барановская Модернизация содержания профильного обучения в свете межпредметной интеграции.

Особенно актуальным на современном этапе становится глобализация всех сфер жизнедеятельности личности и общества: возможность интегрироваться в различные социумы, самоопределяться в жизни, активно действовать, быть конкурентоспособной на мировом рынке труда. Поэтому изменения в качестве образования должны обеспечить опережающее развитие человека, соответствие среде, культуре, духовности, обществу, экономике, технологиям, профессиональной деятельности с учетом изменений, которые происходят. Одним из направлений таких изменений является интеграция содержания предметов в профильной школе, которая становится жизненной необходимостью, составляющей фундаментализации содержания обучения. Для директора это - создание конкурентоспособной образовательной среды. Для учителя - создание дидактически-методических разработок содержания профильного обучения, межпредметных курсов по разным направлениям как в инвариантной части, так и с помощью курсов по выбору и факультативов, выбор оптимальных методик.

Ключевые слова: интеграция, интеграция содержания учебных предметов, содержание образования, „межпред-метные связи“.

Olena Baranovska Modernization of content of school education in the light of intersubject communications

Particularly relevant in the present stage of globalization becomes all spheres of life of the individual and society to be integrated into various societies, to define themselves in life, be active, be competitive in the global labor market.

Therefore, changes in the quality of education should ensure the priority development of the person, the appropriate environment, culture, spirituality, society, economy, technology, professional activities to reflect the changes that are taking place. One of the directions of such changes is the integration of the content items in the school profile, which is becoming a necessity, part fundamentalization learning content. For the director of this - the creation of a competitive educational environment. For the teacher - the creation of didactic and methodical development of content of school education, intersubject courses in different directions in the invariant part, and with the help of elective courses and electives, the choice of optimal techniques.

Key words: integration, integration of the content of school subjects, educational content, intersubject communication.